

הומוגניות מול הטרוגניות במערכת החינוך

אחת הסוגיות המרכזיות שמעסיקות מערכות חינוך ברחבי העולם בעשורים האחרונים היא שאלת ההרכב הכיתתי והשפעתו על הלמידה. באופן יותר ספציפי, נשאלת השאלה כיצד משפיעה קבוצת לימודים הטרוגנית על הלמידה של התלמידים, במיוחד התלמידים החלשים. זו אינה שאלה תיאורטית בלבד, להיפך, לתשובה השפעה נרחבת על ההתנהלות של מערכת החינוך. ההנחה הרווחת הייתה כי כיתות הומוגניות תורמות לתלמיד הן מבחינת יעילות הלמידה והן מבחינת הישגים. הנחה זו הושמה בשתי דרכים: ability grouping ו-tracking.

קיימת ספרות ענפה שעוסקת בשני היישומים שהוזכרו לעיל. ability grouping הינה פעולת השמה של תלמידים לקבוצות יכולת שונות במסגרת בית הספר על בסיס הביצועים שלהם. ב-tracking התלמידים מחולקים למסלולי למידה שונים. בשתי השיטות כלל התלמידים מחולקים לקבוצות שבהם החומר הנלמד מתאים לרמה הממוצעת של הכיתה והפערים בין התלמידים אינם גדולים. החלוקה מתבצעת על בסיס יכולות כלליות, שנמדדות בצורות שונות במדינות שונות. לדוגמה, בהולנד ההשמה לכיתות מבוססת במידה רבה על ביצועי התלמידים במבחן שהערך בסוף בית ספר יסודי. שתי שיטות אלו מהוות אסטרטגיות התמודדות עם ההטרוגניות הקיימת בין התלמידים. ואכן, תלמידים שונים בעלי רקע ויכולות שונות זקוקים למסגרות שונות וצורות שונות של הוראה (Borghans et al., 2012). בספרות משתמשים בשני מונחים אלו כאילו היו היינו אך. אי לזאת, בדומה למה שנעשה בספרות, במאמר הנוכחי אעשה שימוש במושג הסללה כדי להתייחס לשתי השיטות גם יחד.

קיים עיסוק רב בנושא ההסללה, הן בספרות המחקרית והן ברמה המדינית של מערכת החינוך. בספרות הדעות חלוקות בדבר יעילות השיטה והשפעותיה על המערך החברתי. מחקרים רבים תומכים בשיטה ואילו אחרים מצביעים על ההשלכות השליליות שלה. הבחירה בהסללה נערכת על בסיס שקלול תמורות בין שני מטרות מרכזיות של מערכת החינוך: יעילות המערכת ושוויון בין התלמידים. הטיעון החשוב ביותר בעד ההסללה הוא כי כיתות הומוגניות מאפשרות תכנית לימודים ממוקדת יותר שמתנהלת בקצב שמתאים לכלל התלמידים, מה שממקסם את פוטנציאל הלמידה שלהם. במצב כזה המורה לא צריך לדאוג שהתלמידים האיטיים יותר יישארו מאחור או שהמהירים יותר ישתעממו. מנגד עומד הטיעון כי כתוצאה מסביבת למידה איטית יותר, הקבוצות הנמוכות יהיו מופלות ולא יצליחו לרכוש את אותם כישורים של הקבוצות הגבוהות יותר. בנוסף לזאת, בעקבות ההסללה, תלמידים שבאים מרקע סוציו-אקונומי נמוך יהיו מופלים לרעה וכך תישמר מערכת שמוטה נגד אוכלוסייה מוחלשת (Hanushek and Woessmann, 2006).

נושא מרכזי נוסף בדיון בעד או נגד הסללה הינו השפעת קבוצת השווים (peer effect). הטיעון בעד הסללה בהקשר זה גורס כי השפעת קבוצת השווים אינה ליניארית כלומר נוכחותם של תלמידים חזקים יותר בכיתה מטיבה עם התלמידים החלשים (דיונים פורים יותר, רמת מוטיבציה כיתתית גבוהה יותר וכו') אך נוכחות תלמידים חלשים יותר אינה משפיעה לרעה על התלמידים החזקים, קרי כיתות הטרוגניות תורמות ליעילות הלמידה (Hanushek and Woessmann, 2006). לעומת זאת, הטיעון הנגדי מניח כי קבוצת השווים משפיעה באופן ליניארי על הכיתה כך שהשפעת התלמידים החזקים יותר וההשפעה של החלשים יותר מאזנות אחת את השנייה. כך למשל Argys, Rees and Brewer (1996) מצאו כי ביטול ההסללה בארצות הברית אומנם תוביל לשיפור בהישגים של תלמידים הנמצאים במסלולים הנמוכים יותר אך שיפור זה יחול על חשבון התלמידים הנמצאים במסלולים הגבוהים יותר. אי לזאת הסללה עשויה רק להגביר את השונות בציונים בלי להשפיע על הרמה של ההישגים ואף לשפר את הביצועים של תלמידים ולהקטין חוסר שוויון (Hanushek and Woessmann, 2006). בהמשך אסקור שני סוגי הסללה ויישומם

במערכות החינוך של מדינות שונות, את סוגי המחקרים הקיימים בנושא והפרמטרים לחלוקת קבוצות המחקר, החסרונות שבהן דנה הספרות והבעיות המתודולוגיות הקיימות במחקרים שעוסקים בהסללה.

הסללה מול ability grouping

ישנם שני סוגי הסללה בעולם. הסוג הראשון נקרא tracking ובו החלוקה של התלמידים מתרחשת ברמת המוסדות, קרי כלל התלמידים מתחלק בין בתי ספר בעלי אוריינטציה מקצועית (vocational) ובתי ספר המיועדים למסלול אקדמי. סוג זה של הסללה מאפיין מדינות רבות באירופה כגון גרמניה, אוסטריה, הולנד והונגריה אך מקובל גם בסין, ברזיל, מצריים ויפן. הסוג השני נקרא ability grouping וכאן החלוקה מתרחשת ברמה הבית-ספרית, כלומר מחלקים את התלמידים לקבוצות יכולת שונות במסגרת בית הספר. סוג זה מאפיין את ארצות הברית (Ariga and Brunello, 2007). קיימת שונות רבה בדרכי הביצוע, העיתוי והמוביליות של ההסללה במדינות שונות. בדרך כלל ה-tracking מתבצע בחטיבה או בתיכון ואינו מאפשר מוביליות רבה בין המסלולים. כך למשל בהולנד ה-tracking נעשה לשלושה מסלולים אפשריים בגיל יחסית צעיר (12). החלוקה למסלולים שונים מתבצעת על בסיס מבחן גדול הנערך בסוף היסודי. במבחן ציוני סף שקובעים את נקודות החיתוך עבור שלושה מסלולים: מקצועי, אקדמי נמוך ואקדמי גבוה. ברגע שתלמיד נבחר למסלול מסוים, הוא יישאר בו. גם אם בעקרון תלמידים יכולים לרדת למסלול נמוך יותר, עלייה למסלול גבוה יותר כמעט אינה אפשרית (Borghans et al., 2012). לעומת זאת, באיטליה ה-tracking נעשה בגיל מאוחר יותר (14) וההחלטה באיזה בית ספר תיכון ללמוד נתונה בידי התלמיד.

מנגד, ה-ability grouping שמאפיין את החינוך בארצות הברית, הינו פרקטיקה נפוצה יותר בבתי ספר יסודיים, בעיקר בכיתות המוקדמות יותר. המורה מחלק את התלמידים לקבוצות למידה הומוגניות על פי יכולות הקריאה או המתמטיות של התלמידים. כשהמורה נמצא עם קבוצה אחת, שאר הקבוצות עובדות באופן עצמאי באמצעות פעילויות קבוצתיות, במחשב או דפי עבודה והמורה עובר מקבוצה לקבוצה, כך שכל קבוצה מקבלת מנת הוראה פרונטלית. השימוש בחלוקה לקבוצות יכולת נעשה בעיקר בכיתה א' ופוחת בכיתות מאוחרות יותר. לעומת ה-tracking בחלוקה זו ישנה מוביליות רבה יותר- היות והיא מתרחשת במסגרת הכיתה, תלמיד שמשתפר יכול בקלות לעבור לקבוצה אחרת (Loveless, 2013).

סוגי מחקרים על הסללה

בספרות נבחנה יעילותה של ההסללה באמצעות שלושה סוגי מחקרים. בסוג הראשון נערכה השוואה בין המסלול האקדמי לבין המסלול המקצועי. בסוג השני הושוו בתי ספר שבהם יש הסללה לבתי ספר ללא הסללה ובסוג השלישי ההשוואה נעשתה בין תלמידים מקבוצות בעלות יכולות גבוהות/בינוניות/נמוכות לתלמידים שהיו בקבוצות הטרוגניות. במחקרים מהסוג הראשון הממצאים מצביעים על השפעה חיובית של ההסללה כך שתלמידים במסלולים הגבוהים יותר מפגינים ביצועים טובים יותר במתמטיקה. למרות שבמחקרים אלו נעשה ניסיון לפקח על היכולת התחלתית באמצעות ציונים קודמים, קורסים שנלמדו בעבר, מעמד סוציו-אקונומי ועוד משתני רקע אחרים, ניתן להניח שמשתנים אחרים, כגון מוטיבציה או מאמץ, המשפיעים על ההישגים במתמטיקה לא נלקחו בחשבון ובעקבות זאת קיימת הטיה מסוימת בממצאים (Betts and Shkolnik, 2000).